

ПРАВНИ АСПЕКТИ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ КУЛТУРНЕ И НАУЧНЕ БАШТИНЕ У СРБИЈИ

147

Марио Рељановић, Драган Прља и Стефан Андоновић

Институт за ујоредно право, Београд

САЖЕТАК: Процес дигитализације научне и културне баштине мора се спроводити у складу са важећом законском регулативом, па је стога значајно размотрити у којој мери постојећа законска регулатива омогућава ефикасно спровођење овог процеса. Посебна пажња у раду је дата питањима ауторских права и лиценцама којима се одобрава одређени ниво коришћења дигитализованих материјала, који представљају културну и научну баштину. Међутим, и поред свих предности, дигитализација носи и одређене ризике. Један од основних ризика у вези са дигитализацијом научних и културних дела тиче се безбедности самог процеса, као и заштите података који су предмет дигитализације. Због тога, рад се фокусира на регулативу у вези са заштитом података током поступка дигитализације културне и научне баштине. Посебан осврт учињен је на Општу уредбу о заштити података ЕУ, као једног од најважнијих европских прописа у овој области.

Кључне речи: право, ауторско право, заштита података, правна информатика, наука, културна баштина, дигитализација

У Србији, као и у свим другим земљама у току је процес дигитализовања културне и научне баштине. Овај процес за свој коначни циљ има да највреднија културна и научна дела постану доступна што ширем броју људи, али без кршења ауторских права и уз поштовање највиших стандарда заштите података. Готово неограничене могућности развоја нових информационих технологија омогућују нам претварање аналогних објеката у дигитални облик, али нам истовремено доносе и готово неограничени број начина злоупотребе тих дигиталних објеката. Како би дигитализација културне и научне баштине у Србији била успешна, неопходно је поштовање највиших правних стандарда, како при доношењу и промени нормативних решења, тако и током њихове имплементације у пракси.

Велики је број нормативних аката на међународном и националном плану који регулишу различите аспекте дигитализације културне и научне баштине. Постоји један број нормативних аката који уређују специфичне области културе и науке, а у оквиру којих се обухвата и питање дигитализације, а са друге стране постоје неки нормативни акти који директно утичу на дигитализацију без обзи-

ра на област у којој се ова врши. У прву категорију нормативних аката спадају: Закон о култури,¹ Закон о културним добрима,² Закон о библиотечко-информационој делатности,³ Закон о кинематографији,⁴ и други. У другу категорију нормативних аката који су општег карактера, а односе се на дигитализацију у свим областима, па тако и у области културе и науке, спадају Закон о ауторским и сродним правима,⁵ Закон о заштити података о личности,⁶ Закон о информационој безбедности,⁷ Кривични законик,⁸ и други.

АУТОРСКА ПРАВА И ЛИЦЕНЦЕ

Закон о ауторском и сродним правима јасно препознаје ауторско дело у електронском облику. Имајући у виду реалну претњу по кршење ауторског права дигитализацијом ауторског дела, Закон је уредио да се свако смештање ауторског дела у меморију рачунара у електронском облику сматра умножавањем ауторског дела, за које је потребна сагласност аутора, без обзира на број и трајност примерака, као и технику умножавања.⁹

Дигитализација културних и научних дела подразумева дакле поштовање одредаба Закона о ауторском и сродним правима. Аутор као носилац ауторског права над културним или научним делом има искључиво право да објави своје дело и да одреди начин на који ће се оно објавити, односно има искључиво право да се супротстави искориштавању свог дела на начин који угрожава, или може угрозити његову част или углед. Овлашћења аутора обухватају и дигитализацију дела, као и његово јавно саопштавање јавности путем електронских база података. Поступак дигитализације културне и научне баштине подразумева претходно добијање сагласности аутора.¹⁰ Уколико та сагласност није добијена, онај ко дигитализује културна и научна дела излаже се озбиљној опасности да наруши

1 Закон о култури, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2009, 13/2016, и 30/2016.

2 Закон о културним добрима, *Сл. гласник РС*, бр. 71/1994, и 52/2011.

3 Закон о библиотечко-информационој делатности, *Сл. гласник РС*, бр. 52/2011.

4 Закон о кинематографији, *Сл. гласник РС*, бр. 99/2011, 2/2012, и 46/2014.

5 Закон о ауторском и сродним правима, *Сл. гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, и 29/2016— одлука УС.

6 Закон о заштити података о личности, *Сл. гласник РС*, бр. 97/2008, и 104/2009.

7 Закон о информационој безбедности, *Сл. гласник РС*, бр. 6/2016.

8 Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

9 Члан 20. ставови 2. и 3. Закона о ауторском и сродним правима. Иако Закон не помиње изричито друге уређаје, ова одредба се свакако мора тумачити тако да обухвати и похрањивање ауторског дела на било који носач података у електронској форми.

10 М. Рељановић, Д. Прља, *Дигитализација културне баштине у Републици Србији – нормативни аспекти*, Правни оквири дигитализације културне баштине, Београд, САНУ и Институт за упоредно право, 2017, 15.

углед институције која врши дигитализацију и нанесе озбиљну имовинску штету истој. Из овог разлога, као један од најбољих начина дигитализације културних и научних дела сматра се дигитализација уз сагласност, односно одобрење аутора. Једино аутор има искључиво право да другоме дозволи умножавање свог ауторског дела. Поред класичног начина, умножавањем се данас сматра и постављање ауторског дела на интернет, приступ ауторском делу током претраживања и прегледања садржаја на интернету, као и преузимање ауторског дела са интернета.¹¹

Поред класичног режима ауторског права на ауторском делу, који је уређен домаћим и међународним прописима, ауторско дело се може ставити под режим који подразумева мању заштиту, односно већу слободу трећих лица да делом располажу, користе га, мењају, умножавају, дистрибуирају, и слично. Аутор у том случају доноси одлуку да своје дело остави приступачним, односно у том случају дело представља отворени садржај. Овакво поступање добија на значају последњих деценија, развојем електронских комуникација које омогућавају ефикасну дистрибуцију ауторских дела изузетно великом броју корисника. И у овом случају аутор задржава одређена права, а одрицање од било којег аспекта ауторског права није могуће претпоставити. Међутим, уколико постоји изричито исказана воља аутора, заштита на ауторском делу може бити значајно уже постављена. Своју вољу да учини тако нешто, аутор исказује стављањем ауторског дела под неку од лиценци отвореног садржаја. Лиценце су тако конципиране да, по правилу, дозвољавају извесну слободу корисницима приликом употребе самог дела, али само у оним оквирима које је сам аутор одредио.

Један од начина на који аутор може да одобрење за коришћење његовог културног или научног ауторског дела је одређивањем неке од шест лиценци креативне заједнице. Ове лиценце су ушле у широку употребу на интернету, па се све чешће користе у различитим дигиталним репозиторијумима. Пример таквог дигиталног репозиторијума је база података докторских дисертација Универзитета у Београду. Лиценце креативне заједнице су резултат међународне иницијативе са циљем постизања највишег степена размене креативности и знања широм света и оне пружају могућност ауторима да на јединствен и стандардизован начин уступе нека од ауторских и сродних права, а истовремено да нека од тих права и задрже.¹²

Шест лиценци креативне заједнице су:

1) Ауторство

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и предаје, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је лиценца која дозвољава највећу слободу поступања са ауторским делом.

11 Д. Поповић и М. Јовановић, Право интернета – Одабране теме, Универзитет у Београду, Правни факултет, 2017, 97.

12 Creative Commons Србије, <http://creativecommons.org.rs>, 11.08.2018.

2) *Ауторство – некомерцијално*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3) *Ауторство – некомерцијално – без прераде*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4) *Ауторство – некомерцијално – делићи њод истим условима*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5) *Ауторство – без прераде*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6) *Ауторство – делићи њод истим условима*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и његову прераду. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.

Ако се изабере нека од лиценци креативне заједнице то подразумева и да се у дело унесе дигитални код који ће у оквиру метаподатака омогућити претраживачима да дело идентификују као дело објављено под „Лиценцом креативне заједнице“.

Поред појединаца који користе „Лиценце креативне заједнице“ све је више институција, па чак и влада појединих земаља, које се одлучују за коришћење ових лиценци. Влада Холандије се 2010. године одлучила на коришћење ових лиценци након истраживања Амстердамског института за информационо право.¹³

13 Д. Прља, „Интернет и слободна размена информација – правни аспекти“, у *Интернет и друштво*, Ниш и Београд, Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институт за упоредно право, 2014, 427.

Употреба лиценци креативне заједнице приликом дигитализације ауторских дела из области културе и науке не искључује важење Закона о ауторском и сродним правима. У случају спора суд ће у сваком случају појединачно тумачити значај одобрења аутора које је дато на овај начин.

Приликом дигитализације ваља водити рачуна и о делима која спадају у такозвани „јавни домен“. То су дела која по својој природи могу имати ауторско-правну заштиту, али она код њих из неког разлога изостаје. Јавни домен значајан је за поступак дигитализације пре свега због чињенице да ће опус културних и научних достигнућа свакако садржати велики број дела који се налазе у режиму јавног домена, као што је то био случај и код других земаља које су дигитализацију већ завршиле.

Ауторска дела могу се наћи у режиму јавног домена у следећим ситуацијама¹⁴:

- 1) *Уколико режим правне заштите над ауторским делом не постоји.* Ово се може десити када је реч о делима која су настала пре доношења законске регулативе у овој области, народне умотворине, традиционални фолклор, дела за која се не може утврдити ко је аутор, некреативна дела која због недостатка креативности не потпадају под заштиту закона о ауторским правима (математичке формуле, судске одлуке, легислатива, интуитивно организоване збирке података, азбучни спискови, резултати претраживања, итд.).¹⁵
- 2) *Истеком рока у којем постоји правна заштита.* Већина ауторских права има рок трајања и кад прође тај рок, дело или патент прелази у јавно власништво. Код патената тај рок је уобичајено 20 година, а код ауторских права је потребно да се испуни више услова. Ти услови су: да је дело објављено пре 1. 1. 1923. или најмање 95 година пре 1. јануара текуће године, да је власник ауторских права умро најмање 70 година пре 1. јануара текуће године, да ниједна држава потписница Бернске конвенције о ауторским правима није одредила трајна ауторска права на одређеном делу, да САД и ЕУ нису донеле правни акт о продужењу трајања ауторских права.
- 3) *Одрицањем од правне заштите.* Законом о ауторским правима САД сва дела створена од стране Владе САД стављају се у јавно власништво. Поједине институције и аутори могу се одрећи правне заштите и пренети своја дела у јавни домен уз помоћ рецимо GNU лиценци за слободну

14 Наведено према: Д. Прља, М. Рељановић, *Правна информатика*, Службени гласник и Правни факултет Универзитета „Унион“, Београд, 2017, 169–173.

15 *Јавно власништво*, sr.wikipedia.org/, 16.08.2018.

документацију, лиценце слободног софтвера, *copyleft* лиценци, *Creative Common 0* лиценце. У случају када је аутор дела свесно, добровољно и неопозиво ставио своје дело у јавни домен, он се одрекао свих права које је имао над тим делом и не може их касније (у случају да процени другачије) опозвати, односно повратити права над дотичним делом. То значи да је у моменту стављања дела био свестан да ће се његово дело моћи користити без икакве накнаде, од било кога и на било који начин. Препоруком Унеска из 2003. која се односи на универзални приступ сајбер простору у оквиру дефиниције јавног домена укључују се и јавни подаци и званичне информације које стварају владе и међународне организације и добровољно им омогућују приступ.¹⁶ Одрицање од садашњих и будућих ауторских права могуће је на основу правних прописа америчког законодавства, које регулише јавни домен. У нашем праву таква могућност преноса свих ауторских права или одрицања од свих ауторских права не постоји.

БЕЗБЕДНОСТ И ЗАШТИТА ПОДАТАКА

Приликом дигитализације културних и научних ауторских дела неопходно је поштовати највише стандарде безбедности и заштите података. Цео процес дигитализације се доводи у питање ако нису обезбеђене техничке и организационе мере које спречавају компромитовање података, односно неовлашћено упадање у системе и „цурења података“. Мере заштите морају бити таквог карактера да смање ризик на најмању могућу меру „од могућности нарушавања информационе безбедности, односно од могућности нарушавања тајности, интегритета, расположивости или непорецивости података или нарушавања исправног функционисања ИКТ система“.¹⁷ Уколико није обезбеђена безбедност података приликом дигитализације културних и научних ауторских дела може доћи до трајног нарушавања репутације институција које врше дигитализацију.

Безбедносна политика подразумева дефинисање сигурносног система који мора да обезбеди редовно прављење резервне копије података и база података, као и проверу њеног интегритета.¹⁸ Приликом дигитализације неопходно је евидентирати и чувати историју обраде података као и поштовати одговарајућих стандарда ради могућности преноса у друге системе и базе података.

16 Dusollier Séverine, „Scoping Study On Copyright And Related Rights And The Public Domain“, Wipo, 2010, www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/.../cdip_4_3_rev_study_inf_1.pdf, 16.08.2018.

17 Чл. 2. Закон о информатичкој безбедности, *Сл. тласник РС*, бр. 6/2016.

18 The National Library of Finland, The Digitization Policy of the National Library of Finland, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/94305/NLF_Digitisation_Policy.pdf?sequence=2, 15.08.2018.

Да би процес дигитализације културних и научних ауторских дела текао несметано потребно је претходно проценити одговарајући ниво безбедности тог процеса узимајући у обзир све могуће ризике приликом дигитализације, а посебно ризике од случајног или намерног уништења, губитка, или измене података. Реализовање пожељног нивоа безбедности дигитализације зависи од техничких и процедуралних мера које морају бити проактивног карактера. Системи превентивне заштите, детекције и анализе рањивости уз правовремени одговор на инциденте, односно компромитацију система омогућиће повећање безбедности система и остваривање оптималног нивоа заштите.¹⁹

Институције које врше дигитализацију културних и научних ауторских дела дигитализоване објекте смештају у базе података које су доступне корисницима. Рад са корисницима подразумева и прикупљање личних података корисника те се из тог разлога мора поштовати најновија правна регулатива, која поставља знатно више стандарде у овој области. Општа уредба о заштити података, донета од стране Европске уније почела је да се примењује од 25. маја 2018. године.²⁰ Примена Опште уредбе о заштити података обавезна је за све институције чије је седиште у ЕУ, али и за институције чије се седиште налази изван ЕУ уколико прикупљају или обрађују личне податке грађана ЕУ што је случај са готово свим институцијама које своје услуге нуде путем интернета.

Неопходност усаглашавања пословања са Општом уредбом о заштити података постоји и због тога што се новом регулативом успоставља драстично виши ниво одговорности, како за институцију која прикупља личне податке, тако и за ону која их само обрађује. Овај виши ниво одговорности предвиђен је за различите ситуације, а посебно за ситуацију компромитације података и „цурење“ података, а тада постоји обавеза обавештавања корисника и надлежних институција у року од 72 часа. Институције које не испоштују наведени временски рок суочавају се са казном у вредности од 2% од свог годишњег глобалног прихода или 10 милиона еура, у зависности шта је веће. Приликом одређивање висине казне узима се у обзир у којој је мери институција показала настојања да се усклади са захтевима Опште уредбе о заштити података.

Општа уредба о заштити података придаје велики значај питањима безбедности података предвиђајући дефинисање техничких и организационих мера које се морају примењивати да би се постигао одговарајући ниво безбедности података.²¹

19 V. Korać, D. Prlja, A. Diligenski, *Digitalna forenzika*, Centar za nove tehnologije, Viminacijum, Arheološki institut, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2016, 388.

20 Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), *Official Journal of the European Union*, 2016/L119.

21 S. Prlja, „Pravo na zaštitu ličnih podataka u EU“, *Strani pravni život*, 1/2018, 95.

Усаглашавање са Општом уредбом о заштити података подразумева подизање свести управљачког кадра и запослених о значају нове регулативе за одрживост функционисања и формирање компететног тима задуженог за усаглашавање са Општом уредбом о заштити података. Институције које желе да имплементирају Општу уредбу о заштити података у својим институцијама морају да припреме евиденцију активности обраде личних података, морају да успоставе глобалну политику заштите података и управљања подацима, морају да припреме решења за прекогранично пребацивање података, морају да ажурирају свој план против „цурења“ података, морају да припреме обавештења за кориснике, морају да припреме обавештења за власнике личних података, морају да прецизно дефинишу обавезе обрађивача података, морају да именују службеника за заштиту података и морају да размотре последице неусаглашавања са Општом уредбом о заштити података. Имплементација стандарда које предвиђа Општа уредба о заштити података, између осталог, спроводи се именовањем и обуком одговорних лица у институцијама, формирањем регистра обраде података, проценом последица по приватност појединаца, изразом изјаве сагласности о заштити података, изразом уговора о заштити података, поштовањем права појединца на брисање својих података, пренос података, приговор, ограничење обраде, и тако даље.

Едукација запослених у институцијама које прикупљају и обрађују личне податке, као и будућих службеника за заштиту података је неопходна како би се многобројне одредбе Опште уредбе о заштити података могле применити у свакодневном функционисању и како би се обезбедила потпуна усаглађеност са Општом уредбом о заштити података.

ЗАКЉУЧАК

Дигитализација културне и научне баштине отвара нове могућности, али доноси и нове изазове. Ти изазови огледају се у многобројним аспектима, али су свакако од изузетног значаја они који се односе на питања интелектуалне својине и питања безбедности и заштите података.

Питања политике безбедности и заштите података приликом дигитализације културних и научних ауторских дела од кључног су значаја за одрживост база података дигиталних објеката и за њихово дугорочно функционисање. Превентивно деловање, процена ризика, и увођење техничких и организационих мера које ће спречити безбедносне пропусте и обезбедити усклађеност са најновијом регулативом у области заштите података свакако доприносе подизању угледа институција које врше дигитализацију и омогућују висок ниво квалитета неопходан за успешно спровођење процеса дигитализације о области културе и науке.

Појам ауторских права и интелектуалне својине свакодневно доживљава промене под утицајем развоја нових информационих и комуникационих техноло-

гија. Појмови као што су умножавање ауторског дела, интерактивни приступ ауторском делу, постављање или преузимање ауторског дела са интернета, торент-сајтови који повезују кориснике са садржајима на удаљеним рачунарима, итд. свакако захтевају одређена правна решења како би се обезбедила права власника интелектуалне својине. Један од могућих одговора на нека од ових питања су „Лиценце креативне заједнице“. Ове лиценце су опште прихваћене и њихова примена отклања недоумице које се тичу одобрења власника интелектуалне својине уа коришћење њихових ауторских дела.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ана Батрићевећ, *Правни оквири дигитализације културне баштине: међународни стандарди и стање у Србији*, Правни оквири дигитализације културне баштине, Београд, САНУ и Институт за упоредно право, 2017.
2. Вања Кораћ, Драган Прља, Андреј Дилигенски, *Дигитална форензика*, Београд, Центар за нове технологије Виминацијум, Археолошки институт, Институт за упоредно право, 2016.
3. Гордана Гасми, Вања Кораћ, Сања Прља, *Европска унија и дигитализација културне баштине*, Правни оквири дигитализације културне баштине, Београд, САНУ и Институт за упоредно право, 2017.
4. Драган Тодоровић, Далибор Петровић, Драган Прља, *Интернет и друштво*, Ниш и Београд, Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институт за упоредно право, 2014
5. Душан Поповић и Марко Јовановић, *Право интернета Одбране теме*, Београд, Универзитет у Београду Правни Факултет, 2017.
6. Марио Рељановић, Драган Прља, *Дигитализација културне баштине у Републици Србији – нормативни аспекти*, Правни оквири дигитализације културне баштине, Београд, САНУ и Институт за упоредно право, 2017.
7. Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), *Official Journal of the European Union*, 2016/L119.
8. Сања Прља, *Право на заштиту личних података у ЕУ*, Страни правни живот, 1/2018.
9. Закон о ауторском и сродним правима. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012 и 29/2016.
10. Закон о библиотечко-информационој делатности, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 52/2011.
11. Закон о информатичкој безбедности, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 6/2016.
12. Закон о култури, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2009 и 13/2016, и 30/2016.
13. Закон о културним добрима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 71/1994, и 52/2011.
14. Закон о кинематографији, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 99/2011, 2/2012 и 46/2014.
15. Закон о патентима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 99/2011 и 113/2017.

16. Закон о заштити података о личности, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 97/2008, и 104/2009.
17. Кривични законик, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.
18. Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 102/2017.

LEGAL ASPECTS OF DIGITALIZATION OF CULTURAL AND SCIENTIFIC HERITAGE IN SERBIA

Mario Reljanović, Dragan Prlja and Stefan Andonović

Institute of Comparative Law, Belgrade

SUMMARY: The process of digitization of scientific and cultural heritage must be carried out in accordance with the current legislation, and therefore it is important to consider effectiveness of existing legislation of this process. Special focus is given to copyright issues and licenses which in certain level are using digitized materials that representing cultural and scientific heritage. However, despite all the advantages, digitization also carries certain risks. One of the main risks are security of the digitalization process, as well as the protection of data used in that process. Therefore, this paper will devote attention to the regulations related to data protection during the process of digitization of cultural and scientific heritage. Also, special point was made on the EU General Regulation of Data Protection, as one of the most important European regulations in this field.

Keywords: law, copyright, data protection, legal informatics, science, cultural heritage, digitization